

A „LÁTHATATLAN” ÖNKÉNTESSÉG – NÉHÁNY ADALÉK AZ INFORMÁLIS ÖNKÉNTESSÉG DIFFERENCIÁLT MEGKÖZELÍTÉSÉHEZ ÉS LEÍRÁSÁHOZ

BARTAL ANNA MÁRIA¹

DOI: <https://doi.org/10.53585/OnkSzem.2025.3.3-25>

Absztrakt

Általános az egyetértés az informális önkéntességgel foglalkozó szakirodalomban, hogy az önkéntesség e típusának nincs elfogadott definíciója. Ebből következően az informális önkéntességet legszembetűnőbb vonásával, a formalitás hiányával szokták megkülönböztetni, leginkább a formális önkéntességtől. A tanulmány célja, hogy az informális önkéntességgel foglalkozó elemzések eredményeire támaszkodva új és bővített perspektívát adjon az informális önkéntesség értelmezésének, meghaladva a csak a formalitás hiányát hangsúlyozó, leegyszerűsítő értelmezéseket. Ennek érdekében az informális önkéntességet nem csak a formális önkéntesség, hanem a – Max Weber és Polányi Károly által értelmezett – reciprok segítségnyújtás viszonylatában is értelmezzük. Ez lehetővé teszi, hogy a három támogatási forma különbségeit és azonosságait is megragadjuk. Az összehasonlító elemzés során hat elemzési szempontrendszer – történeti kontextus, az önkéntes-definíció kritériumai, szociálpolitikai, szervezetszociológiai, szociálpszichológiai és pszichológiai nézőpont – és tizenegy elemzési szempontot állítottunk fel. Mindezek alapján két olyan alapvető jellemzőt találtunk, amelyek megmutatták a reciprok segítségnyújtás, az informális és a formális önkéntesség egyediségét: az érintettek köre és a strukturáltság jellemzője. Ugyanakkor több közös, mint megkülönböztető jegy volt azonosítható a három támogatási forma között. Ilyen volt például: a nem fizetett munka-jelleg, a hozzáférés módja, a támogatás időtartama és a motivációs háttér. Közös halmazba került a reciprok segítségnyújtás és az informális önkéntesség a formalitás hiánya, a részvételi forma általános jellemzője, a proszociális magatartás jellege-szempontok vizsgálata alapján. Végül pedig a formális és az informális önkéntesség közös jellemzőit a nem viszonyossági segítségnyújtás, a „szabad akarat”-kritérium, a részvételi forma jellege és a motivációk hasonlósága mentén tudtuk azonosítani, mint amelyek meg is különböztetik őket a reciprok segítségnyújtástól. Megállapításunk az, hogy az informális önkéntességre nem éreztelen úgy tekinteni, mint olyan támogatási formára, ami a reciprok segítségnyújtás és a formális önkéntesség között közvetít, másrészt rekrutációs erőforrást is jelent. Továbbá, mint ahol háztartások/családok szintjén jelentkező reziduális támogatási igényekre először születik válasz, illetve mint ahol közösségi aktivitások teret nyernek.

Kulcsszavak: reciprok segítségnyújtás, informális önkéntesség, formális önkéntesség, támogatás, szervezeti forma, önkéntes definíció, részvételi forma, motivációk

¹ Bartal Anna Mária (PhD), szociálpolitikus-szociológus, az Önkéntes Szemle főszerkesztője.

“Invisible” volunteering – new perspectives on interpreting informal volunteering

Anna Mária Bartal

Abstract

There is widespread agreement in the literature that currently there is no generally accepted definition for the special form of volunteering, namely informal volunteering. Consequently, informal volunteering is usually distinguished from formal volunteering by its most striking feature: the lack of formality. Therefore, the aim of this study is to open up new perspectives for the interpretation of informal volunteering, – based on the results of analyses of informal volunteering, – that go beyond simplified interpretations that merely emphasise the lack of formality. To this end, we interpret informal volunteering not only in relation to formal volunteering, but also in relation to (reciprocal) assistance – as interpreted by Max Weber and Karl Polányi. This allows us to understand the differences and similarities between the main forms of voluntary supports.

In the comparative analysis, we identified six categories of analytical criteria – the historical context as well as the socio-political, organisational sociological, social-psychological and psychological criteria for defining volunteer service – and additionally included eleven analytical perspectives. On this basis, two fundamental characteristics were identified that clearly distinguish reciprocal assistance, informal, and formal volunteering: the range of stakeholders and the structural characteristics.

At the same time, more common features than unique differences between the main forms of support were identified. These included: the nature of unpaid work, the method of access, the duration of support, and the motivational background. In addition, reciprocal assistance and informal volunteering were grouped together based on the examination of the following criteria: lack of formality, the general characteristics of the form of participation, and the nature of prosocial behaviour. Finally, we were able to identify the commonalities between formal and informal volunteering based on non-reciprocal assistance, the criterion of “free will”, the type of participation, and the similarity of motivations, which also distinguish them from reciprocal assistance.

This study concludes that informal volunteering should be viewed as a transitional form of support between the reciprocal assistance and the formal volunteering, on the one hand, and as resource for recruitment, on the other. Furthermore, informal volunteering is the form in which the need for residual support for the household/family level is first addressed and where community activities gain importance.

Keywords: reciprocal assistance, informal volunteering, formal volunteering, support, organizational form, volunteer definition, form of participation, motivations

BEVEZETÉS

David Horton Smith már 1995-ben arra hívta fel a figyelmet – a nonprofit- és az önkéntes kutatások kihívásaival foglalkozó tanulmányában –, hogy az elemzések nagyon gyakran a formális, szervezett önkéntes munkára összpontosítanak, figyelmen kívül hagyva az informális

önkéntes munka jelentős hozzájárulását a közösségek és általában a társadalom jóllétéhez (Smith 1995:99).

Egyrészt való igaz, hogy egészen az 1990-es évek végéig az önkéntességen alapuló formális nonprofit szervezetek azonosítása, definíciós kérdéseinek feltárása és statisztikai jellemzőinek leírása dominálta a nemzetközi – összehasonlító – nonprofit kutatásokat (Salamon – Anheier 1992; 1994; 1996; 1998, illetve Salamon et al. 1996). Ugyanakkor világosan kell látni, hogy egy gazdasági, társadalmi és közpolitikai szerepét kereső szektor jelentőségét egy olyan szegmensben keresztül lehetett megmutatni, amely jogi, szervezeti szempontból értelmezhető. A formaságokat mellőző, kötetlen és változékony informális önkéntesség „láthatatlan”, a gazdasági, politikai aktorok számára is nehezen megfogható a köz- és szakpolitikák alakításakor, a szabályozások és a támogatási és szolgáltatási programok kialakításakor.

Másrészt az informális önkéntességre vonatkozó kutatások negligálását nagyban befolyásolta az önkéntesség szűkebb és tágabb értelmezésének vitája is, azaz, hogy „mit tartunk” önkéntességnek. A szűkebb értelmezés hívei (lásd például Wilson – Musick 1997; Clary et al. 1998; Musick – Wilson 2008) az informális önkéntességet inkább „segítségnyújtásként” értelmezték annak – véleményük szerint – „normatív” jellege, illetve nem tervezettsége és jellemzően spontaneitása miatt. Tulajdonképpen a kétezres évektől jelentek meg azok a mérvadó, az önkéntességet tágabb értelmezési keretben elhelyező tanulmányok (Finkelstein – Brannick 2007; Lee – Brudney 2012; Woolvin – Hardill 2013; Einolf – Smith 2011; Einolf et al. 2016; Wang et al. 2017; Yang 2021; Dean 2022), amelyek megkísérelték részletesen feltárni az informális önkéntesség jellemzőit, közösségi, társadalmi és gazdasági szerepét.

Az informális szerveződésekre és önkéntességre irányuló nemzetközi felméréseket a Globális Civil Társadalom-projekt keretében végzett kutatások (Salamon et al. 1999) terjesztették ki, és azóta rendelkezünk pontosabb statisztikai adatokkal az informális önkéntesség mértékéről globális és nemzeti szinten is. Az elmúlt tíz esztendőben a nemzetközi szervezetek – mint például az ENSZ (lásd Salamon et al. 2018), az Európai Unió (Eurostat 2022) és az OECD (2024) – által jegyzett vagy közölt adatok egyrészt azt mutatják, hogy globálisan az informális önkéntesség gyakoribb, mint a formális önkéntesség, sőt Lester Salamon és munkatársai által tett becslések szerint az összes önkéntes munka 70 százaléka informálisan történik (Salamon et al. 2018). Mind a 27 európai uniós-, mind pedig a 29 OECD-tagország többségében az informális önkéntesség hasonlóképpen gyakoribb, mint a formális önkéntesség. Christopher Einolf és szerzőtársai (2017:228) szerint az informális önkéntesség egyaránt jelen van a fejlett

és fejletlenebb országokban, de nem korrelál az ország gazdasági fejlettségével. Ugyanakkor számottevőbb ott, ahol a szociális szolgáltatások deficitesebbek, nehezebben elérhetők bizonyos társadalmi csoportok számára, vagy területileg egyenlőtlenül oszlanak meg.

A hazai kutatási eredmények azt mutatják, hogy a magyar önkéntességet, már az 1990-es évek elejétől, a szervezetekhez nem kötődő, „más személy vagy személyek” megsegítésére irányuló informális önkéntesség dominálta (lásd Bartal 2019). Az Önkéntesség Magyarországon 2018-as felvétele szerint (Gyorgyovich et al. 2020; Gyorgyovich 2021) a 18 éven felüli magyar népesség 27,4 százaléka (2,2 millió fő) vallotta magát önkéntesnek, akik közül 66 százalék informális, 28,6 százalék formális keretek között, 7,2 százalékuk pedig mindkét formában végzett önkéntes munkát. Ezzel szemben a legfrissebb, 2023-as eredmények azt mutatják, hogy a népesség 30,3 százaléka (2,4 millió fő) volt a felvételt megelőző 12 hónapban valamilyen formában önkéntes. Az öt évvel korábbi adatokhoz képest strukturális átrendeződés történt 2023-ban, mivel a népesség már csak 36,7 százaléka kizárólag informális módon, míg 28,8 százaléka csak formális keretek között és 36,2 százaléka pedig formális és informális úton is vállalt önkéntességet (Gyorgyovich – Vas 2025).

Mindezekből kiindulva a tanulmány fő célja az informális önkéntesség lehatárolási problémáinak, illetve fő jellemzőinek vizsgálata, valamint ebből következően a nemzetközi és hazai informális önkéntességgel foglalkozó szakirodalom kritikai elemzése.

Szerkezetileg a tanulmányt egy fogalomértelmezési fejezettel vezetjük be, lévén az informális önkéntességet nem csak a formális önkéntesség, hanem a reciprok segítségnyújtás viszonylatában is szükséges differenciálni. Nagyon sok esetben ugyanis a reciprok segítségnyújtás egyes formáit az informális önkéntesség körébe sorolják. Ennek pedig az informális önkéntesség mérésére vonatkozóan vannak következményei.

Ezt követően térünk ki az elhatárolási, értelmezési kérdések részletes tárgyalására. Amennyiben informális vagy formális önkéntességről esik szó, a leggyakoribb megkülönböztető szempont a formalizáltság, azaz a jogi, szervezeti forma megléte vagy hiánya. Ugyanakkor a szakirodalmi elemzések alapján – különösen, ha a reciprok segítségnyújtás versus informális, versus formális önkéntesség viszonylatában gondolkodunk a kérdésről – további olyan szempontok szerint lehet, sőt kell is elhatárolást elvégeznünk mint: a történeti kontextus, valamint az önkéntes definíció kritériumai, a szociálpolitikai nézőpont, illetve a szervezetszociológiai jellemzők, végezetül pedig szociálpszichológiai és pszichológiai

megközelítésből. Mindezzel új és bővített perspektívát kívánunk adni az informális önkéntesség értelmezésének, meghaladva a csak a formalitás hiányát hangsúlyozó, leegyszerűsítő értelmezéseket.

FOGALMI KERETEK AZ INFORMÁLIS ÖNKÉNTESSÉG ÉRTELMEZÉSÉHEZ

Az önkéntesség kutatásakor számtalan esetben szembesülünk azzal, hogy az önkéntességhez társított cselekvéseket, tevékenységet vagy munkát elsősorban és egyszerűen „segítségnyújtásként” értelmezik a megkérdezettek (Woolvin – Hardill 2013:287; Bartal 2019:18; Gyorgyovich et al. 2020:46). Ez a megfogalmazás természetes, hiszen a segítségnyújtás velünk született, nem tanult viselkedés és minden kultúrában, társadalomban megtalálható. Ugyanakkor kutatási szempontból magától értetődő kérdésként merül fel, hogy hol húzódik a határ az (informális vagy a formális) önkéntességet megalapozó segítségnyújtás/támogatás és általában az olyan támogatás² között, amely nem kötődik az önkéntességhez.

Történetileg a segítségnyújtásnak két típusát különböztetjük meg (1. táblázat):

- az egyik a „kölcsonös segítség” általános törvénye, amely Max Weber szerint (Weber 1992:275) a népi etika ősi alapelvéből indul ki („ahogy te nekem úgy én neked”) és a szomszédsági szervezetek kialakulásának idejéből származik. A kölcsönösséget – a reciprocitást – Polányi Károly a piac és a redisztribúció mellett az archaikus társadalmak egyik gazdasági szervezőelvének is tartotta. Megállapította, hogy a reciprocitás elsősorban a család és a rokonság vonatkozásában működik, és átfogó elve elősegíti mind a termelés, mind pedig a családfenntartás biztosítását: „amit ma adok, azt viszonzni fogják azzal, amit holnap kapok.” (Polányi 1976:40).
- A segítségnyújtás másik ősi típusa a bibliai parancsból született felebaráti szeretet (elég csak az irgalmas samaritánus példájára gondolni), ami a mai megfogalmazás szerint az embertársaink felé kinyilvánított, jóindulatú törődést jelenti. Ebből a felebaráti szeretetből nőttek ki a nyugati társadalmakban az úgynevezett „támogatási kultúrák” (Bartal 2005:156) mint:

- a felebaráti szeretet megnyilvánulásának vallási érzülete, a caritas,

² A fogalmi megkülönböztetethez érdekében a köznapi értelemben használt segítségnyújtásra innentől fogva a támogatás kifejezést használjuk. A segítségnyújtás kifejezést a viszonyossági segítségnyújtásra értjük.

- a felvilágosodásból eredő emberbaráti szeretet, a filantrópia, melynek célja a közösségi felelősségvállalás és a rászorulókat támogatása, továbbá
- a(z organikus) szolidaritás (Durkheim 1893/2001) amit az intézmények, egyesületek szerveznek meg azon felismeréstől vezérelve, hogy a bonyolult társadalmi munkamegosztásban eltérő munkamegosztási pozíciót betöltő rétegek közötti egyenlőtlenséget mérsékeljék, vagy
- a huszadik században a modern szociálpszichológia által kidolgozott altruizmus, illetve a pszichológia által feltárt proszociális magatartás/viselkedés leírása.

Mindezekből következően, amikor a tanulmányban segítségnyújtásról beszélünk, akkor olyan – a szocializáció vagy a közösségi normák által – szabályozott viszonyossági kapcsolatokat értünk alatta, amelyek alapvetően kölcsönös és szimmetrikus (segítő-segített) kapcsolatokon alapulnak, és elsősorban a családra és a rokonságra (esetleg a szomszédságra) terjednek ki.

E gondolatmenetet folytatva az informális és a formális önkéntességet úgy értelmezzük, mint olyan – a különböző támogatási kultúrák által megalapozott – cselekvést, aktivitást, tevékenységet vagy munkát, amely nem viszonyossági elven működik, nem szimmetrikus kapcsolaton alapul és ebből következően erősen státuskötött (segítő és segített). Továbbá, aminek a család, valamint a rokonságon kívüli szociális háló vagy „harmadik” (ismeretlen) személy a kedvezményezettje (lásd erről bővebben: Bartal 2005).

Itt kell megjegyezni, hogy e kategorizáció alapján vitatkoznunk kell Einolf és szerzőtársainak azon megállapításával, miszerint „A legtöbb informális önkéntesség kölcsönös, az emberek felváltva segítik egymást az idő múlásával, vagy informális csoportok tagjai segítenek egymásnak.” (Einolf et al. 2016:225). Ez arra utal, hogy a segítségnyújtást generális és nem differenciált fogalomként kezelték a szerzők. Véleményünk szerint azonban épp a kölcsönösség zárja ki – a fentebb leírtak szerint –, hogy egyáltalán önkéntességről beszélhessünk, még ha az informális formában valósul is meg.

Úgy véljük továbbá, hogy az informális önkéntesség esetében sem lehetünk „megengedőek” a tekintetben, hogy ne úgy értelmezzük, mint olyan cselekvést, aktivitást, tevékenységet vagy munkát, amely a háztartás/család tagjain kívüli személyekre irányul (Bartal 2019; Dean 2022). Végezetül, a legtöbb szerzővel egyetértve (Finkelstein – Brannick 2007; Lee – Brudney 2012; Woolvin – Hardill 2013; Einolf – Smith 2011; Einolf et al. 2016; Wang et al. 2017; Dean 2022;

Yang 2021) az informális és a formális önkéntesség között az alapvető különbséget a jogi, szervezeti forma különbözőségében látjuk.

A SEGÍTSÉGNYÚJTÁS, AZ INFORMÁLIS ÉS A FORMÁLIS ÖNKÉNTESSEG LEHATÁROLÁSÁNAK SZEMPONTJAI ÉS JELLEMZŐI

Ahogy már a bevezetőben is utaltunk rá, hat szempontrendszert állítottunk fel (amelyhez tizenegy elemzési szempontot rendeltünk) annak érdekében, hogy részletesen megmutassuk, hogy milyen jellemzőkben és miként különbözik egymástól, illetve miben azonos egymással a reciprok segítségnyújtás, az informális és a formális önkéntesség (1. táblázat).

A hat elemzési szempontrendszert – történeti kontextus, önkéntes definíció, szociálpolitikai, szervezetszociológiai, szociálpszichológiai és pszichológiai – az informális önkéntességgel foglalkozó tanulmányok alapján állítottuk össze, illetve egészítettük ki a szakirodalom releváns eredményeivel.

Természetesen tisztában vagyunk azzal, hogy a táblázat bizonyos elemei (például az érintettek köre vagy a részvételi forma jellege) a valóságban nem ennyire diszkrét csoportok. Ugyanakkor ahhoz, hogy kutathatók, mérhetőek legyenek, szükséges tiszta lehatárolást végezni. Így például – ahogy majd később rámutatunk –, a Központi Statisztikai Hivatal munkaerő-felmérésén alapuló önkéntesség-mérését (lásd Váradi 2021) éppen ebből a szempontból tartjuk kritikusnak.

1. táblázat. A segítségnyújtás, az informális és a formális önkéntesség lehatárolásának szempontjai és jellemzői

Elemzési szempontrendszer	Elemzési szempontok	Segítségnyújtás	Informális önkéntesség	Formális önkéntesség
Történeti kontextus ³		viszonossági: reciprok segítségnyújtás ⁴	nem viszonnossági segítségnyújtás ⁵	
Önkéntes definíció elemei	<i>Közösségi norma versus (állam)polgári magatartás</i>	közösségi norma	„szabad akaratból” (állam)polgári magatartás/részvétel ⁶	
	<i>Jogi, szervezeti formakritérium</i>	nincs (jogi) szervezeti forma		jogi szervezeti forma
	<i>A nem fizetett munka⁷ szempontja</i>	nem fizetett (fizetség nélküli) munka/ellentételezés hiánya		
	<i>Az érintettek köre</i>	„erős kötések” (család, rokonok, esetleg barát, szomszéd)	„gyenge kötések” (barát, szomszéd, ismerős, szűkebb közösség)	ismeretlen „harmadik” személy javára vagy a közjó érdekében
Szociálpolitikai nézőpont	<i>Normativitás (hozzáférés) kérdése</i>	diszkrecionális ⁸		
Szervezet-szociológiai nézőpont	<i>Strukturáltság⁹ jellemzői</i>	koordinálatlan	félig strukturált	strukturált
	<i>Részvételi forma¹⁰ és jellege</i>	egyéni, szemtől szembeni közvetlen személyes kapcsolat	egyéni offline és online	
			csoportos	
			közösségi kiscsoportos akció/részvétel	szervezeti részvétel
	<i>Időtartam¹¹ szerinti jellemzők</i>	egyszeri/alkalmi		
		epizodikus		
		rendszeres		
Szociálpszichológiai nézőpont	<i>Proszociális magatartás/viselkedés jellege¹²</i>	spontán, „nem szándékolt” ¹³		tudatosan tervezett
		„mérlegelésen alapuló segítségnyújtás” ¹⁴		
Pszichológiai nézőpont	<i>Motivációk háttere¹⁵</i>	altruizmus, empátia		
		norma, kötelességtudat (családi szocializáció)	szerepidentitás, erkölcsi kötelezettség, a generatív törődés; elsődleges, másodlagos szocializációs közeg hatása	
			(társadalmi, szociális) értékek	

Forrás: A hivatkozott szakirodalmak alapján saját készítésű táblázat.

³ Bartal 2005; Einolf et al. 2016.

⁴ Polányi 1976; Weber 1992.

⁵ Bartal 2005.

⁶ Rochester et al. 2016.

⁷ Offe – Heinze 1990; Perret – Roustang 1993; Einolf et al. 2016.

⁸ Ferge 1990; Bartal 2005.

⁹ Lee – Brudney 2012; Einolf et al. 2016; Yang 2021.

¹⁰ Woolvin – Hardill 2013.

¹¹ Macduff 2005.

¹² Finkelstein – Brannick 2005; Ramaekers et al. 2022.

¹³ Whittaker et al. 2015; Harris et al. 2017.

¹⁴ Finkelstein – Brannick 2007.

¹⁵ Finkelstein et al. 2005; Lee – Brudney 2012; Einolf et al. 2016; Ramaekers et al. 2022.

A hat elemzési szempontrendszert – történeti kontextus, önkéntes definíció, szociálpolitikai, szervezetszociológiai, szociálpszichológiai és pszichológiai – az informális önkéntességgel foglalkozó tanulmányok alapján állítottuk össze, illetve egészítettük ki a szakirodalom releváns eredményeivel.

Természetesen tisztában vagyunk azzal, hogy a táblázat bizonyos elemei (például az érintettek köre vagy a részvételi forma jellege) a valóságban nem ennyire diszkrét csoportok. Ugyanakkor ahhoz, hogy kutathatók, mérhetőek legyenek, szükséges tiszta lehatárolást végezni. Így például – ahogy majd később rámutatunk –, a Központi Statisztikai Hivatal munkaerő-felmérésén alapuló önkéntesség-mérését (lásd Váradi 2021) éppen ebből a szempontból tartjuk kritikusnak.

Történeti kontextus

Az informális önkéntesség történeti kontextusba helyezése kevésbé feltárt téma, és csak Einolf és munkatársai tanulmányában (Einolf et al. 2016:226) találtunk részletesebb kifejtést. Az informális segítségnyújtás (önkéntesség) megjelenését az iparosodással, a városiasodással kötik össze, mivel e folyamatok által az egyének, a polgárok „felszabadultak” – ahogy fentebb Weber és Polányi alapján bemutattuk – a faluközösségek által előírt kölcsönös segítség viszonyossági normája alól, és mindenki lehetőségei szerint dönthette el, hogy kinek segít nem viszonyossági alapon. Természetesen ne gondoljuk azt, hogy a faluközösségek felbomlásával a reciprok segítségnyújtás teljesen kiveszik, mint gazdasági és közösségi szervező elv. Magyarországon például a rurális közösségekben a házépítések és a háztáji munkavégzés során még az 1980-as évek végén is élt a „kaláka” (Sik 1988), mint a reciprok segítségnyújtás sajátos megjelenési formája. Ma már csak bizonyos „szolgáltatás jellegű” esetekben (például gyermekvigyázás, bevásárlás, házi, kerti munkák) találkozhatunk reciprok – a „viszonzási kényszer” motiválta – segítségnyújtással akár a családon, rokonságon belül, illetve a szomszédsági körben (még ha ezek időben távol is esnek egymástól).

A nem viszonyossági, formalizált segítségnyújtásra/támogatásra már a középkorban is látunk egyházi példákat, de a mai értelemben vett (világi) formális önkéntességen alapuló támogatások az első egyletekben és jótékonyági alapokban öltöttek testet, hogy a XIX. századra elérjék szervezeti kiteljesedésüket (Bartal 2005). A XX. század második felétől a nem formalizált és formalizált önkéntességen alapuló civil-nonprofit szerveződések a jóléti állam „felvilágosult abszolutizmusával” (Ferge 1991) szemben igyekeztek korrigálni, kiegészíteni

vagy éppen helyettesíteni a jóléti szolgáltatásokat (Flora 1986; Weisbrod 1988). A XXI. században, a globalizáció korában kettős folyamat indult be: egyrészt az ezredfordulón láthatóvá válik egy „globális civil társadalmi forradalom” (Anheier et al. 2002), másrészt ezzel összefüggésben is mind több adatunk lett az informális önkéntesség túlsúlyáról. Ugyanakkor mindezek mellett az is egyre erőteljesebben bizonyítottá válik, hogy a formális önkéntességet a „domináns státusz-modell” (Smith 1994) jellemzi, ami azt jelenti, hogy a formális önkéntességet vállalók között nagyobb gyakorisággal találunk magasabb iskolai végzettségű, jobb társadalmi és gazdasági státuszú egyéneket, míg az informális önkéntesség gyakoribb az alsóbb osztályok és az etnikai kisebbségek körében (Hustinx et al. 2010:418; Einolf et al. 2016:230; Dean 2019:6; Dean 2022:530).

A segítségnyújtás, az informális és a formális önkéntesség lehatárolási kérdései az önkéntesség definíciója alapján

Közösségi norma versus (állam)polgári magatartás. Fontos rámutatni, hogy a viszonyossági alapon működő segítségnyújtást a közösségi norma szabályozta, melynek kötelező érvénye volt tagjaira nézve, és aki ezt nem teljesítette az „kiiratkozott” a közösségből. Napjainkban, ahogy korábban utaltunk rá, ez a norma már csak az „erős kötések” (Granovetter 1973) – család, rokonság – és esetleg a szomszédság vonatkozásában lelhető fel leginkább.

Vélhetően a reciprok segítségnyújtást meghatározó kötelező norma, a „viszonyzási kényszer” meghaladásaként lett az önkéntesség első esszenciális feltétele a „szabad akartból” kitétel. Az (állam)polgári szóösszetétel egyrészt jelenti azt, hogy az önkéntesség bárki számára „állampolgári jogon” elérhető egy adott országban (vagy azon kívül is). A polgári kifejezés kiemelésével arra a Weber (1920/2020) által meghatározott polgári ethosra utalunk, aminek erkölcsi értelemben vett lényegét a köteleességérzet, a felelősségtudat, a szolgálat és a munkateljesítmény alkotja.

John Wilson és Mark Musick 1997-ben megjelent tanulmánya óta visszatérő vitakérdés, hogy az (állam)polgári aktivizmus önkéntességnek tekinthető-e. A szerzők – mint a szűkebb definíció hívei – a politikai aktivizmust zárták ki az önkéntesség értelmezési köréből (Wilson – Musick 2000).

Colin Rochester és szerzőtársai (2016:15) háromdimenziós modelljükben (a three-perspective model of volunteering) épp azt vázolják fel, hogy az önkéntesség egy hibrid „képződmény”, ami a nem fizetett munka/szolgáltatásnyújtás, valamint a szabadidős tevékenység (serious

leisure)¹⁶ és az aktivizmus egymást átfedő területeiből áll. Ezt elfogadva úgy véljük, hogy különösen az informális önkéntesség viszonylatában érdemes a fogalom értelmezését kitágítani az állampolgári aktivizmust felölelő tevékenységek felé (lásd még Lindsey et al. 2018; Lee – Brudney 2012; Yang 2021).

Ugyanakkor meg kell jegyezni, hogy a legtöbb, informális önkéntességgel foglalkozó tanulmány (Finkelstein – Brannick 2007; Lee et al. 2012; Woolvin – Hardill 2013; Einnolf – Smith 2011; Wang et al. 2017; Brudney et al. 2019) csak a szolgáltatásnyújtás tevékenység-szempon্তু felsorolásával írja le és vizsgálja az informális önkéntességet.

Jogi, szervezeti forma-kritérium. Az informális önkéntesség szakirodalmi meghatározásakor a legegyszerűsebb kritériumnak a jogi, szervezeti forma hiányát tartják (Finkelstein et al. 2005; Finkelstein – Brannick 2007; Egerton – Mullan 2008; Hustinx et al. 2010; Lee – Brudney 2012; Woolvin – Hardill 2013; Einnolf – Smith 2011; Einnolf et al. 2016; Wang et al. 2017; Brudney et al. 2019; Yang 2021; Dean 2022).

Ezen elhatárolási kritérium alapján a reciprok segítségnyújtás és az informális önkéntesség egy halmazba kerül (1. táblázat). A jogi, szervezeti forma hiányának egyik legfontosabb „következménye” – a két támogatási tevékenység tekintetében – a „láthatatlanság”, a nehezen értelmezhetőség és a változékonyság.

Érdemes arra is figyelni, hogy az Egyesült Nemzetek Szervezete (56/38. számú, 2002-ben kiadott) határozata úgy hivatkozik az önkéntesség és az önkéntes tevékenységek kifejezésekre, mint a „szabad akaratból, a közjó érdekében végzett, ahol a pénzbeli jutalom nem a fő motiváló tényező” jellegű tevékenységek széles skálájára (Plagerson 2024:7), amelyben nem jelenik meg a jogi, formális kritérium. Ugyanakkor az Aktív Polgári Szervezet Előmozdításáért Felelős Önkéntes Tevékenységek Európai Évéről (2011) szóló tanácsi határozatban – amely először definiálta az uniós gyakorlat számára az önkéntességet –, már megtaláljuk a formális és informális önkéntesség megkülönböztetését, illetve a „közjó” fogalmát illetően is részletesebb megfogalmazást: „Kellően figyelembe véve az egyes tagállamok sajátosságait és az önkéntesség minden formáját, az »önkéntes tevékenységek« kifejezés minden olyan önkéntes tevékenységre vonatkozik, legyen az formális vagy informális, amelyet egy személy szabad akaratából, választása és motivációja alapján végez,

¹⁶ Amely a hobbikkal ellentétben jelentős erőfeszítést, elkötelezettséget és időbefektetést igényel, és amelyben a résztvevő szakmai ismeretekre, készségekre és tapasztalatokra tesz szert.

és amely nem anyagi haszonszerzési célból történik. Emellett eszközt jelentenek az egyének és egyesületek számára az emberi, társadalmi, generációk közötti vagy környezeti szükségletek és aggodalmak kezelésére, és gyakran nonprofit szervezet vagy közösségi kezdeményezés támogatására végzik. Az önkéntes tevékenységek nem helyettesítik a professzionális, fizetett munkalehetőségeket, de értéket teremtenek a társadalom számára.” (Council of Europe 2010).

A nem fizetett munka-szempon. Az 1990-es években megjelenő közgazdaságtani és (gazdaság)szociológiai tanulmányok (lásd például Offe 1990; Perret – Roustang 1993) kezdik elemezni és leírni, hogy az emberek (évszázadok óta) számos olyan – a munka kategóriájába tartozó – tevékenységet végeznek mások, a közösségük vagy akár a társadalom számára, amelyért nem kapnak fizetséget, azaz nem anyagi „haszonszerzés” céljából végzik. Míg a reciprok segítségnyújtás esetében evidens ennek a kritériumnak a megléte, addig az informális és a formális önkéntesség vonatkozásában tulajdonképpen ezen eredmények – a fizetett munkával való összehasonlítás – alapján kerülnek be az önkéntesség szakmai, tudományos kritériumai közé a „nem fizetett munka”, a „pénzbeli jutalom nélkül”, a „nem anyagi haszonszerzés céljából” megfogalmazások. Ez az egyik olyan elemzési szempont tehát, ami a segítségnyújtás, az informális és a formális önkéntesség közös jellemzőjeként is tekinthető, hiszen mindháromra érvényes a nem fizetett munka-jelleg, a nem anyagi haszonszerzés miatt végzett tevékenység (1. táblázat).

Az érintettek köre. Az önkéntesség definíciójának másik nagy – adatfelvételi következményekkel is járó (lásd Musick – Wilson 2008; Salamon et al. 1999; 2018; Váradi 2021; Gyorgyovich 2021) – vitatémája, hogy „kiket” tekintünk önkénteseknek, azaz, hol húzzuk meg a határt a család/háztartástagok, illetve a „harmadik személy” javára vonatkozásában. Úgy véljük, ennek – a viszonyossági és nem viszonyossági kritérium mellett – kiemelkedő fontossága van a reciprok segítségnyújtás és az informális önkéntesség elhatárolásában. Ahogy már fentebb is utaltunk rá, napjainkban a reciprok segítség normája már csak az „erős kötések” (Granovetter 1973) – család, rokonság –, illetve a szomszédság vonatkozásában lelhető fel. Norma jellegénél fogva nincs olyan családi-rokonsági segítség, amelyben akár explicit, akár implicit módon ne lenne fellelhető a viszonzási kényszer, még ha ez időbeliségét tekintve „azonnal” vagy akár késleltetve is történik. Ebből a szempontból tartjuk problémásnak az olyan önkéntességre vonatkozó adatfelvételek eredményeit,

amelyek a „háztartáson kívül élő szülő, gyermek, rokon javára” végzett munkát (Váradai 2021:7) is önkéntességnek tekinti, hiszen nem lehet differenciálni ennek a norma jellegből következő reciprok-, illetve nem viszonyossági voltát.

A legtöbb, informális önkéntességgel foglalkozó szerző (Finkelstein et al. 2005; Finkelstein – Brannick 2007; Egerton – Mullan 2008; Lee et al. 2012; Woolvin – Hardill 2013; Einnolf – Smith 2011; Einnolf et al. 2016; Dean 2022) egyetért abban, hogy a támogatásnak ez a formája főleg a „gyenge” kötések (Granovetter 1973), különösen a barátok, a szomszédság, illetve a szűkebb közösségi hálózat felé irányul és abban is realizálódik. A családon, rokonságon és a gyenge kötésekön kívüli „harmadik”, az ismeretlen személy javára történő (tervezett)¹⁷ segítségnyújtás/támogatás „csak” a formális önkéntesség keretei között valósulhat meg.

A segítségnyújtás, az informális és a formális önkéntesség lehatárolási kérdései szociálpolitikai megközelítésben

Normativitás és a hozzáférés kérdése. Társadalom- és szociálpolitikai szempontból fontos kérdés, hogy az a szociális támogatás (social support), szolgáltatás, amit az önkéntesség nyújt, milyen feltételek mellett és hogyan „jár”. A szociálpolitikai támogatások legmagasabb szintje (az egyre inkább szűkülő) normatív támogatások, amelyek univerzálisan, állampolgári joghoz kötötten járnak (Ferge 1990; Einnolf et al. 2016). Ezen túlmenően minden mérlegelésen alapuló, jogkör vagy hatáskör alapján járó, vagy feltételekhez (jövedelemi, munka-teszthez, adminisztratív stb.) kötött támogatást diszkrecionálisnak nevezünk. Ezen belül is megkülönböztetjük azokat, amelyeknél ezt a mérlegelési jogot vagy hatáskörbe utalt diszkrecionálitást valamilyen törvény vagy rendelet, illetve határozat szabályozza, hiszen ekkor van még jogorvoslati, fellebbezési joga az állampolgárnak. Szociálpolitikai (jogi) értelemben a reciprok segítségnyújtás, az informális és a formális önkéntesség is diszkrecionális támogatásnak minősül, ráadásul ezekben az esetben a „kérelmezőnek”, nincs jogorvoslati, fellebbezési joga a támogatás elmaradását illetően, illetve az adományozónak nincs indoklási kötelezettsége, azaz „adható, de nem jár”.

A reciprok segítségnyújtás esetében, azt írtuk, hogy ezt normák szabályozzák, és aki ezeket a normákat nem tartja be, bár joghátrány nem éri, hanem „csak” családi, rokoni, közösségi szankciók. Fontos megemlíteni, hogy a modern társadalmakban például a szubszidiaritás elve

¹⁷ Nem értve ezalatt a segítségnyújtásnak az emberi természetből, szocializációból fakadó, harmadik személy felé irányuló ad hoc segítségnyújtási eseteit.

alapján az állami szerepvállalás akkor lép be az ellátásban, ha a család nevelési, gondozási erőforrásai kimerülnek. Elsődlegesen tehát e feladatok a család kötelezettségeként jelennek meg.

Összességében nézve – a nem fizetett munkán túl – a szociálpolitikai, jogi értelemben vett diszkrecionális jelleg a másik olyan közös halmaz, amelyben mind a reciprok segítségnyújtás, mind pedig az informális és formális önkéntesség elhelyezhető.

A segítségnyújtás, az informális és a formális önkéntesség lehatárolási kérdései egyes szervezetszociológiai szempontok szerint

A strukturáltság jellemzői. Tulajdonképpen a jogi, szervezeti formalizáltság megléte vagy hiánya veti fel azt a kérdést, hogy szervezetszociológiai szempontok alapján is megvizsgáljuk, mi jellemzi a segítségnyújtást, az informális és a formális önkéntességet.

A szervezetszociológia (Perrow 2002) szerint a formális szervezetek főbb jellemzője, hogy hierarchikus felépítésűek, strukturáltak, formális szabályok és eljárások, valamint formális kommunikáció szerint működnek. Ezzel szemben az informális szervezeteket a hierarchia, a strukturáltság hiánya (vagy a félstrukturáltság), az íratlan szabályok és a személyes kommunikáció jellemzi. A formális és informális szervezetek a „szervezet” két eltérő, de ugyanakkor egymással összefüggő aspektusát képviselik, hiszen az informális szerveződések hatással lehetnek a formális szervezetek működésére és befolyásolhatják annak kultúráját, kommunikációját és a munkavégzést is.

Lee Young-joo és Jeffrey Brudney (2012) szerint az informális önkéntességre a spontán megnyilvánulások mellett jellemző lehet egyfajta szervezettség, félig strukturált működés: például az ismétlődő tevékenységek során vagy különösen, ha az közösségi keretek között valósul meg. További sajátosságuk a laza elköteleződés, valamint a személyes kommunikáció. Mindezekkel szemben a reciprok segítségnyújtást – a strukturálatlanság helyett – Einolf és szerzőtársai (Einolf et al. 2016:223) alapján nem koordinált tevékenységnek, munkának tekintjük, amit a köteleességtudat (mértéke) és a személyes kommunikáció, mint immanens feltételek határoznak meg.

A részvételi forma és jellege. A reciprok segítségnyújtás keretei (család, rokonság) és a személyes kommunikáció szabják feltételül, hogy ez csak szemtől szembeni kapcsolatban (offline) realizálódhat. Az informális és a formális önkéntességben való részvétel értelmezésére Mike Woolvin és Irene Hardill egy részvételi spektrum-modellt vázolt fel

(Woolvin – Hardill 2013:256). E modell szerint az informális önkéntesség a „belépő” és egyéni vagy csoportos formában nyilvánulhat meg. Véleményük szerint az informális és a formális önkéntesség között átmenetet képeznek az olyan közösségi részvételi formák és akciók, amelyek már igényelnek valamifajta szervezettséget, időleges szervezeti formát. A modell végpontján a formális önkéntes szervezetek állnak. A szerzők emellett foglalnak állást, hogy az emberek lehetnek egyszerre „informális” és „formális” önkéntesek, illetve az önkéntességi formák közötti választás és „mozgás” a segítségnyújtás – informális (egyéni és/vagy csoportos) önkéntesség – közösségi részvétel – formális (szervezeti) önkéntesség spektrumon helyezhető el. Azaz, ahogy fogalmazzuk: a „radaron lévő” (formális) és a „radaron kívüli” (informális) tevékenységek összetétele az ember élete során változhat (Woolvin – Harper 2015:6).

Ahogy már fentebb jeleztük, a legtöbb, informális önkéntességgel foglalkozó tanulmány – Marcia Finkelstein és Michael Brannick (2007) vizsgálata alapján – a szolgáltatásnyújtás tevékenység-szempontrú felsorolásával írja le és méri az informális önkéntességet. Finkelstein és Brannick (2007:106) elemzésükben megkülönböztették

- a személyközpontú (például segített egy hajléktalannak, gyermeknek, fogyatékkal élőknek, közösségnek stb.) és
- a feladatközpontú (házi-, kerti-, karbantartási munka, bevásárlás, főzés, felújítás stb.) informális önkéntes munkákat.

A technológiai fejlődés, de különösen a Covid-19 járvány mutatott rá, hogy számos önkéntes tevékenység áthelyezhető volt az online térbe is. Noha az informális önkéntességnek is jellemzője a személyesség, de bizonyos tevékenységek (például tanulás segítésben, hivatalos ügyek intézése) megvalósulhatnak az online térben is. Mindez arra mutat rá, hogy az informális önkéntesség szolgáltatás-jellegű tevékenységeinek mérési körét ki kell bővíteni az online végzett tevékenységek felé (lásd Whittaker et al. 2015; Piatak et al. 2018).

Időtartam szerinti jellemzők. Úgy véljük, a segítségnyújtás, az informális és formális önkéntesség időtartam szerinti jellemzőinek megmutatására jól alkalmazható a Nancy Macduff (2005) által (a formális önkéntességre) kidolgozott tipológia. Ennek egyébként az informális önkéntesség mérésénél tulajdonítunk fontos szempontot, hiszen ez esetben sem mindegy, hogy ez egyszeri/alkalmi, epizodikus vagy rendszeres formában valósul meg. Ez olyan további elemzési szempont, aminek alapján egy platformra hozható a reciprok segítségnyújtás, az informális és a formális önkéntesség, hiszen mindháromra jellemző lehet

az időbeliség eltérése, illetve annak vizsgálata, hogy ez milyen gyakorisággal történik (1. táblázat).

A segítségnyújtás, az informális és a formális önkéntesség lehatárolási kérdései szociálpszichológiai és pszichológiai nézőpontok alapján

A proszociális magatartás/viselkedés jellege. A szociálpszichológia proszociális viselkedésnek nevezi az olyan cselekedeteket, amelyek célja mások segítésének, jóllétének előmozdítása, támogatása. Témánk szempontjából az a kérdés, hogy ez a proszociális viselkedés mikor ölt testet spontán, mérlegelésen alapuló vagy tervezett segítségben és ennek alapján keressük meg a reciprok segítségnyújtás, az informális és formális önkéntesség karakterisztikáját. Amikor segítségnyújtásra gondolunk, legelőször annak ad hoc, spontán megnyilvánulása juthat eszünkbe, amelynek hátterében állhat egy szocializációs norma, az önzetlenség, de az elismerés vágya is. Joshua Whittaker és szerzőtársai (2017) a spontán megnyilvánuló segítségnyújtást/támogatást az informális önkéntesség legelemibb formájának tartják. Katasztrófa- és vészhelyzeti kutatásukban Margaret Harris és szerzőtársai (2017) a spontán önkéntességet a beavatkozó és (szervezeti értelemben) független jellemzőkkel írták le. A spontán segítségnyújtás mellett más szerzők (Finkelstein – Brannick 2007; Ramaekers et al. 2022) megkülönböztetik a „mérlegelésen” alapuló segítségnyújtást, abból kiindulva, hogy hajlamosabbak vagyunk azoknak segíteni, akiket ismerünk, akikben megbízunk. A diszkrecionalitás elve a segítségnyújtásban és az informális önkéntességben tehát nem csak jogi, szociálpolitikai értelemben jelenik meg, hanem annak szándékaiban is. Az önkéntesség szűkebb definícióját alkalmazó értelmezésekben (Clary et al. 1998) lelehető fel az a kritérium, hogy a formális önkéntesség nem ad hoc, nem spontán és nem alapul mérlegelésen, hanem tervezett segítség (1. táblázat).

Motivációs háttértényezők. A pszichológiai kutatások szerint minden segítő, támogató magatartás – így esetünkben a reciprok segítségnyújtás, az informális és a formális önkéntesség – hátterében ott áll az altruizmus, az ösztönös vagy tudatos cselekvés, ami az emberi együttműködés alapját jelenti. Az altruisztikus segítő magatartások motivációs hátterét nagyon gyakran az empátia, az együttérzés képezi. A formális önkéntesek motivációinak feltárása – a célzott kutatások (lásd például Clary et al. 1998) eredményeképpen – az önkéntes kutatások egyik legkidogozottabb területének számít. Ugyanakkor, ahogy az informális önkéntesség alulkutatott, még inkább elmondható ez az informális önkéntesek

motivációinak feltárásáról. Rebecca Taylor (2005) szerint ezt különösen az nehezíti, hogy a felmérésekben hajlamosak azt feltételezni, hogy az emberek „önkéntesként” definiálják magukat, és amit tesznek, az „önkéntesség”, noha számukra ez a mindennapi élet megszokott része, természetes velejárója (idézi Dean 2022:529).

Az informális önkéntesek motivációinak feltárásában úttörő jellegű munkának számít Finkelstein és Barannick (2007) kutatása, amelyben az informális önkéntesség vállalásának háttérében a szerepidentitást, az erkölcsi kötelezettséget és a generatív törődést tudták azonosítani. A szerzők leírják, hogy a Gil Clary és munkatársai (1998) által kidolgozott Volunteer Function Inventory alkalmazásával mérték az informális önkéntesek motivációit. Azt találták, hogy egyrészt a karrier kivételével ugyanaz a motivációs sorrend volt kimutatható, mint a formális önkéntesek körében, másrészt az értékmotiváció a feladatorientált informális önkéntességgel mutatott szorosabb összefüggést (Finkelstein – Barannick 2007). Marlou Ramaekers és munkatársai (2022) az elsődleges szocializációs közeg (szülő, házastárs) ösztönző hatását vizsgálták az informális önkéntesség vállalásában és eredményeik azt mutatták, hogy ezeknek megerősítő hatása van az ilyen típusú önkéntesség vállalásában is. Gyorgyovich Miklós és Vas Éva (2025) a magyar informális önkéntesek külső (extrinzik) és belső (intrinzik) motivációinak vizsgálata során azt tapasztalta, hogy mindkét motiváció-bázis megjelenik, de a belső késztetések meghatározóbbnak hatnak. Ezek közül is leginkább a „saját belső indíttatás” volt a leggyakrabban említett belső tényező. Ezt a belső vezéreltséget erősítette, hogy a külső motivációk közül is a „saját elhatározást” említették nagyobb gyakorisággal.

A kutatások alapján megállapítást nyert, hogy a reciprok segítségnyújtás, az informális és a formális önkéntesség vállalása mögött ható generális motiváció az empátia alapú altruizmus. Az elsődleges szociális közeg (család) ösztönzése mindhárom támogatási formára hat, míg a másodlagos szocializációs közeg (barátok, közösség) inkább az informális és formális önkéntesség esetében jelenik meg hangsúlyosabb motivációs háttereként. A mért motivációk terén az informális és a formális önkéntesség között alig lelhető fel különbség, talán az értékmotivációk nyomatékosabban mutatkoznak meg az informális önkéntességben.

ÖSSZEGZÉS

Az önkéntességgel, illetve a „kik az önkéntesek” kérdéssel foglalkozó tanulmányok (Cnaan et al. 1996; Wilson – Musick 1997; Einolf et al. 2016; Wang et al. 2017; Salamon et al. 2018; Brudney et al. 2019; Dean 2022) ismétlődő megállapítása, hogy az informális önkéntességnek nincs olyan „normatív” meghatározása, mint a formális önkéntességnek. Ezért a legtöbb elemzésben az informális önkéntesség a formálishoz való viszonylatában jelenik meg, azaz olyan cselekvések, aktivitások, tevékenységek és munkák halmazaként, amelyek nem rendelkeznek jogi, szervezeti formával.

A fő célunk volt, hogy a szakirodalmi elemzések eredményeit felhasználva megmutassuk, hogy milyen megkülönböztető és közös jellemzőkkel írható le a reciprok segítségnyújtás, az informális és a formális önkéntesség.

Az elemzés során két olyan alapvető jellemzőt találtunk, amelyek megmutatták a reciprok segítségnyújtás, az informális és a formális önkéntesség legfőbb különbségeit, illetve ezzel együtt egyediségüket:

- az érintettek köre (segítségnyújtás: erős kötések; informális önkéntesség: gyenge kötések; formális önkéntesség: „harmadik” személy).
- a strukturáltág jellemzője¹⁸ (segítségnyújtás: koordinálatlanság; informális önkéntesség: félig strukturált; formális önkéntesség: strukturált).

Ha nem is ennyire egyértelműen, de harmadikként a részvételi formát kell megemlíteni, annak ellenére, hogy noha vannak közös elemei is a három támogatási formának, de vannak sajátos karakterisztikus jegyeik is. Így például reciprok segítségnyújtásnál a szemtől szembeni részvétel; az informális önkéntességnél kiscsoportos, közösségi részvétel; a formális önkéntességnél a szervezeti részvétel.

Az elemzés során – várakozásainkkal ellentétben – több azonos jegyet találtunk a reciprok segítségnyújtás, az informális és a formális önkéntesség között (2. táblázat). Ilyen volt például: a nem fizetett munka-jelleg, a hozzáférés módja, a támogatás időtartama és a motivációk háttere.

¹⁸ Elfogadva Einolf és szerzőtársai (2016) javaslatát, hogy a segítségnyújtás nem a strukturálatlanság jelzőjével, hanem a koordinálatlanságával írható le.

2. táblázat. A segítségnyújtás/ az informális önkéntesség/ a formális önkéntesség közös jellemzői

A reciprok segítségnyújtás, az informális és a formális önkéntesség közös jellemzői	
• nem fizetett (fizetség nélküli) munka • a hozzáférés tekintetében diszkrecionális • időtartamát tekintve: egyszeri/alkalmi, epizodikus, rendszeres • a motivációk háttere: empátián alapuló altruizmus	
A reciprok segítségnyújtás és az informális önkéntesség közös jellemzői	Az informális és a formális önkéntesség közös jellemzői
• nincs jogi, szervezeti forma • rugalmasság • spontán nem szándékolt • „mérlegelésen” alapuló magatartás/viselkedés	• nem viszonzási segítségnyújtás • „szabad” akaratból, állampolgári magatartás/részvétel • egyéni online és offline • csoportos • hasonló motivációs-bázis

Forrás: Saját készítésű táblázat.

A fenti táblázatban összefoglaltuk egyrészt a reciprok segítségnyújtás és az informális önkéntesség közös jellemzőit, amelyek a következők voltak: a formalitás hiánya (tehát nem csak az informális-formális önkéntesség viszonylatában fontos differenciáló szempont ez, hanem a reciprok segítségnyújtás és a formális önkéntesség megkülönböztetésében is); a részvételi forma általános jellemzője; a proszociális magatartás jellege.

Másrészt az informális és a formális önkéntesség több közös tulajdonságát is sikerült azonosítani, úgymint: nem viszonzási segítségnyújtás, a „szabad akarat”- kritérium; a részvételi forma jellege; végül pedig a motivációk.

Mindezek alapján végső megállapításunk az, hogy az informális önkéntességre nem éreztelen úgy tekinteni, mint olyan támogatási formára, ami egyrészt közvetít a reciprok segítségnyújtás és a formális önkéntesség között, másrészt rekrutációs erőforrást jelent a formális önkéntesség számára. Harmadrészt pedig ahol háztartások/családok szintjén jelentkező reziduális támogatási igényekre válasz születik, illetve ahol a közösségi aktivitások teret nyernek.

IRODALOM

Anheier, Helmut – Glasius, Marylies – Kaldor, Mary (2002): *Globális civil társadalom I.* Budapest: Typotex.

Bartal Anna Mária (2005): *Nonprofit elméletek, modellek, trendek.* Budapest: Századvég.

- Bartal Anna Mária (2019): Vissza a jövőbe – a magyar önkéntesség harminc évéről három tételben. *Civil Szemle*, 16(1) pp. 15-32.
- Brudney, Jeffrey L. – Handy, Femida – Meijs, Lucas C.P.M. (2019): Introduction to the special issue: Exploring the dimensions of volunteering. *Nonprofit and Voluntary Sector Quarterly*, 48(2) pp. 5-11. DOI: <https://doi.org/10.1177/0899764018808981>
- Clary, Gil E – Snyder, Mark – Ridge, Robert – Stukas, Arthur – Copeland, John – Haugen, Julie – Miene, Peter (1998): Understanding and assessing the motivations of volunteers: A functional approach. *Journal of Personality and Social Psychology*, 74(6) pp. 1516-1530. DOI: <https://doi.org/10.1037//0022-3514.74.6.1516>
- Cnaan, Raam A. – Handy, Femida – Wadsworth, M. (1996): Defining who is a volunteer: Conceptual and empirical considerations. *Nonprofit and Voluntary Sector Quarterly*, 25(3) pp. 364-383. DOI: <https://doi.org/10.1177/0899764096253006>
- Council of Europe (2010): European Year of Voluntary Activities Promoting Active Citizenship (2011). Council Decision. Official Journal of European Union. 22.1.2010. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/HTML/?uri=CELEX:32010D0037>
- Dean, Jon (2022). Informal volunteering, inequality, and illegitimacy. *Nonprofit and Voluntary Sector Quarterly*, 51(3) pp. 527-544. DOI: <https://doi.org/10.1177/08997640211034580>
- Dean, Jon (2019): Informal volunteering, class, and gender. VSSN Day Seminar. https://www.vssn.org.uk/wp-content/uploads/2019/07/Informal-volunteering_-_class_-_and-gender-.pdf Letöltve: 2025.08.25.
- Durkheim, Émile (2001): A társadalmi munkamegosztásról. Budapest: Osiris könyvtár- Szociológia.
- Egerton, Muriel – Mullan, Killian (2008) Being a pretty good citizen: an analysis and monetary valuation of formal and informal voluntary work by gender and educational attainment. *British Journal of Sociology*, 59(1) pp.145-64. DOI: doi: 10.1111/j.1468-4446.2007.00186.x.
- Einolf, Christopher – Prouteau, Lionel – Nezhina, Tamara – Ibrayeva, Aigerim R. (2016): Informal, unorganized volunteering. In: Smith, David H. – Stebbins, Robert A. (eds.): *The Palgrave Handbook of Volunteering, Civic Participation, and Nonprofit Associations*. London: Palgrave Macmillan, pp. 223-241. DOI: https://doi.org/10.1007/978-1-137-26317-9_10
- Einolf, Christopher – Smith, Daniel H. (2011). *Informal volunteering: A vast and neglected part of the nonprofit sector [Paper presentation]*. The 2011 November 17-19. ARNOVA Conference, Toronto, Ontario, Canada.
- Eurostat (2022): *Persons participating in formal/informal voluntary activities or active citizenship by sex, age and educational attainment. Social and cultural participation (2015 and 2022)*. DOI:10.2908/ilc_scp19 https://ec.europa.eu/eurostat/databrowser/view/ILC_SCP19/default/table?lang=en (Letöltve: 2025.08.01)
- Ferge Zsuzsa (1990): Variációk a társadalmi integráció témájára. *Esély*, 2(1) pp. 3-17.
- Ferge Zsuzsa (1991) Előszó. In: A jóléti állam (szerk. Ferge Zsuzsa – Lévai Katalin). Budapest: Hilscher Rezső Szociálpolitikai Egyesület.
- Finkelstein, Marcia A. – Penner, Louis A. – Brannick, Michael T. (2005): Motive, role identity and prosocial personality as predictors of volunteer activity. *Social Behavior and Personality*, 33(4) pp. 403–418. DOI: <https://doi.org/10.2224/sbp.2005.33.4.403>

- Finkelstein, Marcia A. – Brannick, Michael T. (2007): Applying theories of institutional helping to informal volunteering: Motives, role, identity, and prosocial personality. *Social Behavior and Personality*, 35(1) pp. 101-114. DOI: <https://doi.org/10.2224/sbp.2007.35.1.101>
- Flora, Peter (1986): Introduction. In: Flora, Peter (ed): *Grow to limits: The Western European welfare states since World War II*. Berlin: de Gruyter. pp. 3-25.
- Granovetter, Mark S. (1973): The strength of weak ties. *American Journal of Sociology*, 78(6) pp. 1360-1380. DOI: <https://doi.org/10.1086/225469>
- Gyorgyovich Miklós – Menich Dóra – Simon Nikolett – Kollár Dávid – Szadorai Dóra (2020): *Önkéntesség Magyarországon 2018*. Budapest: Századvég Kiadó.
- Gyorgyovich, Miklós (2021): A formális és informális önkéntesség – Az Önkéntesség Magyarországon 2018. felvétel szerint. *Önkéntes Szemle*, 1(1) pp. 21-38.
DOI: <https://doi.org/10.53585/OnkSzem.2021.1.21-38>
- Gyorgyovich Miklós (2023): A 15-29 éves fiatalok jellemzői és néhány megjegyzés az adatfelvételi módszertanokról. *Önkéntes Szemle*, 3(1) pp. 3-24.
DOI: <https://doi.org/10.53585/OnkSzem.2023.1.3-24>
- Gyorgyovich Miklós – Vas Éva (2025): Önirányított részvétel, vagy csak a formális önkéntesség deprivált formája? – Az informális önkéntesség jellemzői az Önkéntesség Magyarországon 2023 kutatás adatai tükrében. *Önkéntes Szemle*, 5(3) pp. 26-51.
- Harris, Margaret – Shaw, Duncan – Scully, Judy – Smith, Chris M., – Hieke, Graham (2017): The involvement/exclusion paradox of spontaneous volunteering: New lessons and theory from winter flood episodes in England. *Nonprofit and Voluntary Sector Quarterly*, 46, pp. 352-371.
DOI: <https://doi.org/10.1177/0899764016654222>
- Hustinx, Lesley – Caan, Ram A. – Handy, Femida (2010): Navigating theories of volunteering: A hybrid map for a complex phenomenon. *Journal for Theory of Social Behaviour*, 40(4) pp. 410-434.
DOI: <https://doi.org/10.1111/j.1468-5914.2010.00439.x>
- Lee, Young-joo – Brudney, Jeffrey L. (2012): Participation in formal and informal volunteering: Implications for volunteer recruitment. *Nonprofit Management and Leadership*, 23(2) pp.159-180.
DOI: <https://doi.org/10.1002/nml.21060>
- Lindsey Rose – Mohan John – Metcalfe, Elisabeth – Bulloch, Sarah (2018): *Continuity and change in voluntary action: Patterns, trends and understandings*. Third Sector Research Series. Bristol: University Bristol Policy Press.
- Macduff, Nancy (2005): Societal changes and the rise of the episodic volunteer. In: Brudney, J. (ed.): *Emerging areas of volunteering*. ARNOVA Occasional Paper Series, 1(2) pp. 49-61. Indianapolis: Association for Research on Nonprofit Organisations and Voluntary Associations.
- Mullan, Killian – Egerton, Muriel (2006): *An analysis and monetary valuation of formal and informal voluntary work by gender and educational attainment*. ISER Working Paper Series 2006-22, Institute for Social and Economic Research.
- Musick, Mark A. – Wilson, John (2008): *Volunteers: A Social Profile*. Indianapolis, IN: Indiana University Press.
- OECD (2024): *Unleashing the potential of volunteering for local development. An international comparison of trends and tools*. OECD Local Economic and Employment Development (LEED) Papers, No.024/11, Paris: OECD Publishing. DOI: <https://doi.org/10.1787/deab71bd-en>.
https://www.oecd.org/en/publications/unleashing-the-potential-of-volunteering-for-local-development_deab71bd-en.html (Letöltve: 2025.08.01.)

- Offe, Claus – Heinze, Henrich (1990): *Organisierte Eigenarbeit. Das Modell Kooperationsring*. Frankfurt: Campus Verlag.
- Perret, Bertrand – Roustang, Gerard (1993): *L'économie contre la société*. Paris: Seuil.
- Perrow, Charles (2002): Szervezetszociológia. Budapest: Osiris.
- Piatak, Jaclyn – Dietz, Nathan – McKeever, Brice (2018): Bridging or deepening the digital divide: Influence of household internet access on formal and informal volunteering. *Nonprofit and Voluntary Sector Quarterly*, 48(2_suppl), pp. 123-150. DOI: <https://doi.org/10.1177/0899764018794907>
- Plagerson, Sophie (2024): *The roles of volunteers in leaving no one behind: Supporting United Nations entities towards realizing the 2030 Agenda of Sustainable Development*. United Nations Volunteer Programme.
https://knowledge.unv.org/system/files/2024-04/57956%20UNV%20LNOB_web_V2.pdf
(Letöltve: 2025.08.01.)
- Polányi Károly (1976): Az archaikus társadalom és a gazdasági szemlélet. Budapest: Gondolat.
- Quvist, Hans-Peter, Y (2024): Balancing acts of kindness: Reassessing the relationship between informal helping and formal volunteering. *Acta Sociologica*, 67(4) pp. 478-490.
DOI: <https://doi.org/10.1177/00016993241233431>
- Ramaekers, Marlou JM – Verbakel, Ellen – Kraaykamp, Gerbert (2022): Informal volunteering and socialization effects: Examining modelling and encouragement by parents and partner. *Voluntas*, 33(2) pp. 347-361. DOI: <https://doi.org/10.1007/s11266-021-00315-z>
- Rochester, Colin – Paine, Angela Ellis – Howlett, Steven – Zimmeck, Meta (2016): *Volunteering and Society in the 21st Century*. London: Palgrave Macmillan.
- Salamon, Lester M. – Anheier, Helmut K. (1992): In search of the nonprofit sector II: The problem of classification. *Voluntas*, 3(3) pp. 267-309. DOI: <https://doi.org/10.1007/bf01397460>
- Salamon, Lester M. – Anheier, Helmut K. (1994): *The emerging sector – An overview*. Baltimore: The Johns Hopkins University Institute for Policy Studies.
- Salamon, Lester M. – Anheier, Helmut K. (eds.) (1996): *Defining the nonprofit sector: A cross-national analysis*. Manchester: Manchester University Press.
- Salamon, Lester – Anheier, Helmut K. – Sokolowski, Wojciech S. and Associates (1996): *The emerging sector: A statistical supplement*. Papers of the Johns Hopkins Comparative Nonprofit Sector Project. Baltimore: The Johns Hopkins Institute for Policy Studies.
- Salamon, Lester M. – Anheier, Helmut K. (1998): *The emerging sector revisited. A summary*. Baltimore: Johns Hopkins University.
- Salamon, Lester – Anheier, Helmut K. – List, Regina, Toepler, Stefan – Sokolowski, Wojciech S. (1999): *Global civil society. Dimensions of the Nonprofit Sector*. Baltimore: Johns Hopkins University Center of Civil Society Studies.
- Salamon, Lester – Sokolowski, Wojciech S. – Haddock, Megan (2018): *Current Estimates and Next Steps: The Scope and Scale of Global Volunteering*. A background paper for the 2018 State of the World's Volunteerism Report: The thread that binds. United Nations Volunteers (UNV) Programme.
<https://www.unv.org/sites/default/files/The%20Scope%20and%20Scale%20SWVR2018%20final.pdf>
(Letöltve: 2025.08.01.)
- Sik Endre (1988): *Az „örök” kaláka*. Budapest: Gondolat.
- Smith, David Horton (1994): Determinants of voluntary association participation and volunteering: A literature review. *Nonprofit and Voluntary Sector Quarterly*, 23(3) pp. 243-263.
DOI: <https://doi.org/10.1177/089976409402300305>

- Smith, David Horton (1995): Some challenges in nonprofit and voluntary action research. *Nonprofit and Voluntary Sector Quarterly*, 24(2) pp. 99-101. DOI: <https://doi.org/10.1177/089976409502400202>
- Taylor, Rebecca (2005): Rethinking voluntary work. *The Sociological Review*, 53(Suppl. 2) pp. 117-135. DOI: <https://doi.org/10.1111/j.1467-954X.2005.00576.x>
- Utasi Ágnes (2002): *A bizalom hálója. Mikrotársadalmi kapcsolatok és a szolidaritás*. Budapest: Új Mandátum.
- Wang, Lili – Mook, Laurie – Handy, Femida (2017): An empirical examination of formal and informal volunteering in Canada. *Voluntas*, 28, pp. 1-23. DOI: <https://doi.org/10.1007/s11266-016-9725-0>
- Várad, Rita (2021): Az önkéntesség alakulása Magyarországon a 2010-es években – A Központi Statisztikai Hivatal Munkaerő-felmérésének 2011-2019 közötti kiegészítő felvételei alapján. *Önkéntes Szemle*, 1(4) pp. 3-38. DOI: <https://doi.org/10.53585/OnkSzem.2021.4.3-38>
- Weber, Max (1992): *Gazdaság és társadalom. I/2*. Budapest: Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó.
- Weber, Max (2020): *A protestáns etika és a kapitalizmus szelleme*. Budapest: L'Harmattan.
- Weisbrod, Burton (1988): *The nonprofit economy*. Cambridge (MA): Harvard University Press.
- Wilson, John – Musick, Mark A. (1997): Who cares? Toward an integrated theory of volunteer work. *American Sociological Review*, 62(5) pp. 694-713. DOI: <https://doi.org/10.2307/2657355>
- Wilson, John – Musick, Mark (1999): The Effects of volunteering on the volunteer. *Law and Contemporary Problems*, 62, pp. 141-168. DOI: <https://doi.org/10.2307/1192270>
- Whittaker, Joshua – McLennan, Blythe – Handmer, John (2015): A review of informal volunteerism in emergencies and disasters: Definition, opportunities and challenges. *International Journal of Disaster Risk Reduction*, 13, pp. 358-368. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.ijdr.2015.07.010>
- Woolvin, Mike – Hardill, Irene (2013): Localism, volunteering and devolution: Experiences, opportunities and challenges in a changing policy context. *Local Economy*, 28(3) pp. 275-290. DOI: <https://doi.org/10.1177/0269094212473938>
- Woolvin, Mike – Harper, Helen (2015): *Volunteering 'below the radar'? Informal volunteering in deprived urban Scotland: Research summary*. <https://www.volunteerscotland.net/wp-content/uploads/2022/11/Informal-Volunteering-in-Deprived-Urban-Scotland.pdf> (Letöltve: 2025.08.05.)
- Yang, Zheng (2021): Understanding spontaneous volunteering in crisis: towards a needs-based approach of explanation. *The Social Science Journal*, 62(1) pp.28-38. DOI: <https://doi.org/10.1080/03623319.2021.1884778>